

Бібліотека – важлива складова Харківського університетського Етнографічного музею (1905–1919 рр.)

Шпорт Г. М.

Шпорт Г. М. Бібліотека – важлива складова Харківського університетського Етнографічного музею (1905–1919 рр.). У пропонованій статті охарактеризовані особливості створення й структури музейної етнографічної (!) бібліотеки, викладена історія її становлення. Належна увага приділена специфіці діяльності, яка визначає роль бібліотечних фондів у становленні вітчизняної етнографічної науки, зміцненні етнографії як навчальної дисципліни в Харківському університеті, інших навчальних закладах. Паралельно в бібліотеці йшло накопичування унікального місцевого етнографічного матеріалу – безцінного джерела вивчення етнічної історії Слобожанщини, слов'янства взагалі.

Ключові слова: музейна етнографічна бібліотека, бібліотечні фонди, етнографія Слобожанщини.

Шпорт А. М. Библиотека – важная составная Харьковского университетского Этнографического музея (1905–1919 гг.). В предлагаемой статье охарактеризованы особенности создания и структуры музейной этнографической (!) библиотеки, изложена история ее становления. Должное внимание уделено специфике деятельности, определяющей роли библиотечных фондов в деле становления отечественной этнографической науки, упрочения этнографии как учебной дисциплины в Харьковском университете, других учебных заведениях. Параллельно в библиотеке шло накопление уникального местного этнографического материала – бесценного источника изучения этнической истории Слобожанщины, славянства вообще.

Ключевые слова: музейная этнографическая библиотека, библиотечные фонды, этнография Слобожанщины.

Shport A. Library – an Important Part of the Ethnography Museum of Kharkiv National University (1905–1919). In the following paper the peculiarities of creation, structure and development of the library of Ethnography Museum are investigated. Special attention has been payed to the specific activity determining the role of library funds in the development of Ukrainian ethnography as a science and as an educational discipline in Kharkiv university and other educational establishments. The library took significant part in the process of collecting the unique local

ethnographical materials – priceless sources for the investigation of the ethnical history of Slobodian Ukraine and Slavic history.

Key words: library of Ethnography Museum, library funds, Slobodian ethnography.

Знайомство зі структурою та діяльністю університетського Етнографічного музею [2, с. 338-355] було б неповним без його бібліотеки, яку почали засновувати одночасно з самим музеєм в 1905 р. Бібліотека – невід'ємний допоміжний музейний підрозділ – покликана була стати основою навчальної, виховної та наукової діяльності Харківського університету, зіграти значну роль в розвитку вітчизняної етнографічної науки, освіти і культури Слобожанського краю.

Основою музейної бібліотеки стала різноманітна література з етновиставки XII археологічного з'їзду (Харків, 1902 р.). Праці М. Ф. Сумцова, О. А. Потебні, П. В. Іванова, В. К. Василенка, І. І. Манжури, які знаходились на той час в бібліотеці Історико-філологічного товариства (ІФТ), доповнили бібліотечні фонди. Крім того, бібліотека Товариства постійно отримувала різноманітну етнoperіодику: «Етнографічний огляд», «Живу старовину», «Південь» тощо. З осені 1906 р. всі видання з етнографії, народної словесності були вилучені зі складу бібліотеки ІФТ і передані до бібліотеки, що створювалась.

Бібліотека містилася в єдиній кімнаті Етнографічного музею, тобто там, де були розміщені експонати: книги знаходилися в шафі, а періодичні видання – на відкритих полках. З метою поповнення бібліотечних фондів етнографічною літературою керівний склад музею розсыпав відповідні циркуляри вченим й установам з проханням «пожертвувати до бібліотеки свої твори та видання [1, с. 59]». Крім того, до різних фахівців з етнографії і фольклору, до відповідних профільних установ також були адресовані персональні листи з проханням «пожертвувати зазначені в переліку видання». На прохання відгукнулися Катеринославська губернська земська управа (28 томів), Харківська (1 том), Курська (26 томів), Мінський (1 том) та Курський (14 томів) губернські статистичні комітети, Музей антропології та етнографії АН (7 томів), Фундаментальна бібліотека Харківського університету (15 томів), Імператорське товариство аматорів природознавства, антропології та етнографії (37 томів), Імператорське товариство історії та старожитностей російських при Московському університеті (14 томів), Управління Кавказького навчального округу (11 томів) [1, с. 59-60]. Своїми роботами поділилися «проф. Сумцов – 34 томи, проф. Халанський – 1 том, приват-доцент Данилевич – 1 том, П. В. Іванов – 12 томів, Є. М. Іванов – 1 том, Б. Д. Грінченко – 1 том [1, с. 60]». На виділені університетом кошти бібліотечні фонди поповнилися на «25 назв у 31 томі на суму 45,6 крб».

На кінець 1907 р. музейна бібліотека вже нараховувала «221 називу книг, брошур, атласів та періодичних назив у 443 томах, що характеризували переважно побут двох основних народностей Росії – великоросів і малоросів [1, с. 60]». Уся наявна література (книги, брошюри, атласи, періодичні видання) була зареєстрована в інвентарному каталозі; паралельно консерватор Етнографічного музею В. Ю. Данилевич складав картковий каталог.

Бібліотечні фонди постійно поповнювалися шляхом даріння чи купівлі. Так, на 1 січня 1910 р. числившя вже 851 примірник [3, с. 171]. Протягом 1910-го року бібліотека збагатилася ще на 15 книг (надійшли в дарунок) і налічувала на 1 січня 1911 р. 866 екземплярів [4, с. 169].

Звичайно, що цінними бібліотечними фондами постійно користувалися викладачі, насамперед вчені-етнографи, історики, а також студенти різних навчальних закладів, в тому числі іноземці. Наприклад, отримав дозвіл на користування книгами для проведення досліджень з народної словесності стипендіат Гельсингфорського університету В. П. Мансікка [1, с. 61].

Протягом 1911 р. надійшло в дарунок 17 книг. Загальна ж кількість на 1 січня 1912 р. становила 883 екземпляри [4, с. 169]. У 1912 р. продовжували висилати свої видання редакція «Живої старовини», Музей антропології та етнографії імператора Петра Великого при АН, Харківська та Катеринославська земські управи. Усього на 1 січня 1913 р. налічувалося в бібліотеці Етномузею 893 примірники [5, с. 165].

В 1913 р. – нові значні дарчі надходження: 209 екземплярів [6, с. 172]! Пожертвували книги наступні установи: Відділення російської мови і словесності Імператорської АН (18 томів), Російський музей імператора Олександра III (1 том), Музей антропології та етнографії АН (4 томи), Імператорське Російське Географічне Товариство (4 томи), Відділ сільської економії та сільськогосподарської статистики Головного управління землевпорядження і землеробства (4 томи), Харківська губернська земська управа (3 томи), редакція журналу «Етнографічний огляд» (15 томів), Наукове товариство ім. Шевченка у Львові (35 томів), Етнографічний музей в Невшатель (7 випусків звіту) й автори: проф. Д. І. Багалій (1 том), приват-доц. М. М. Дурново (1 том), Д. К. Зеленін (3 томи), приват-доц. Є. Г. Кагаров (6 томів), проф. А. Кримський (1 том), А. Макаренко (1 том), проф. М. Ф. Сумцов (11 томів). Крім того, книги подарували бібліотеці М. Р. Бєлецька (1 екземпляр) і консерватор музею Білецький (25 екземплярів). На кошти, виділені університетом, бібліотека придбала ще «48 томів на суму 51,33 крб. [6, с. 172]».

Надходження літератури, народознавчої періодики продовжувались навіть з початком воєнних дій. Так, в 1914 р. бібліотека отримала «нових номерів 26 (74 томи) [7, с. 160]». З числа видань, що надійшли, «25 екземплярів були придбані покупкою (на суму 62,9 крб.)», інші пожертвувані установами: Музеєм антропології та етнографії АН (2

томи), Московським Румянцевським музеєм (1 том), Науковим товариством ім. Шевченка у Львові (12 томів), Етнографічним музеєм в Невшателі (1 том), Харківською губернською земською управою (1 том) і ХІФТ. Крім того, дарчі книги та брошюри поступили від проф. Є. Ф. Карського (4 екземпляри), Є. Г. Кагарова (1), М. Ф. Сумцова (11), Krakova (1), О. С. Федоровського (6), консерватора музею Білецького (3) [7, с. 161]. Не припиняли безкоштовну висилку журналів редакції «Етнографічного огляду» та «Живої старовини».

Протягом 1915 р. (загальна кількість на 1 січня 1915 р. становила вже 1172 екземпляри) бібліотека отримала 101 примірник, що збільшило її фонди до 1273 екземплярів на 1 січня 1916 р. [8, с. 149]. Пожертвування в бібліотеку музею були зроблені безпосередньо авторами: О. Н. Єлеонською, В. М. Харузіною, М. Ф. Сумцовым й установами: Імператорською АН, Музеєм антропології та етнографії АН, Головним управлінням землевпорядження і землеробства, Імператорським РГТ, Архангельським Товариством з дослідження Російської Півночі, редакціями журналів «Жива старовина» та «Етнографічний огляд», Полтавською губернською земською управою. Водночас придбали за університетські кошти «25 назв книг на суму 150,52 крб. [8, с. 149]», у тому числі ряд видань пам'ятників «народного декоративного мистецтва Малоросії». Безперечно, бібліотекою Етнографічного музею постійно користувалися студенти, професори Харківського університету, слухачки Харківських Вищих жіночих курсів.

У 1916 р. надійшло до музейної бібліотеки ще 93 екземпляри, які збільшили її фонди на 1 січня 1917 р. до 1366 примірників [8, с. 150]. З переходом музею з ведення Товариства в підпорядкування історико-філологічного факультету заклад позбавився можливості одержувати безкоштовно іногородні видання, що висилалися раніше в обмін на видання ХІФТ. Незважаючи на це, продовжували безкоштовну висилку журналів редакції «Етнографічного огляду», «Живої старовини», «Вістей Архангельського товариства з дослідження Російської Півночі», «Вістей Російського Географічного Товариства». Також висилались безкоштовно: «Вісті Таврійської ученої архівної комісії», праці Музею антропології та етнографії АН і річний звіт Етнографічного музею в Невшателі. З авторів та установ дарунки були зроблені М. С. Державіним (2 томи), М. Ф. Сумцовым (3 томи), Харківською губернською земською управою (2 томи) [9, с. 30]. Інша література була придбана антикварним шляхом: «Поетичні погляди слов'ян на природу» (3 томи), «Звичаї, повір'я, кухня і напої малоросіян» Маркевича, 1-й і 2-й томи журналу «Мелюзін», «Голосіння Північного Краю» Барсова (2 томи).

Таким чином, бібліотека університетського Етнографічного музею сприяла зміцненню слов'янських наукових етнографічних звязків, насамперед російсько-українських. Дійсно, вона тісно співпрацювала з

Музеєм антропології та етнографії АН, Імператорським Російським Географічним Товариством, Московським Румянцевським музеєм, Імператорським Товариством аматорів природознавства, антропології та етнографії, Імператорським товариством історії та старожитностей російських при Московському університеті, Відділенням російської мови та словесності Імператорської АН, Російським музеєм імператора Олександра III, Відділом сільської економії та сільськогосподарської статистики Головного управління землевпорядження і землеробства.

Завдяки музейній бібліотеці були налагоджені постійні наукові контакти з редакціями журналів «Етнографічний огляд» та «Жива старовина». Практично щорічно до бібліотеки надходили також «Вісти Архангельського товариства з дослідження Російської Півночі», «Вісти Таврійської ученої архівної комісії», звіти Львівського наукового товариством ім. Шевченка та Етнографічного музею в Невшатель (Франція). Своїми народознавчими дослідженнями ділилося ХІФТ. І, звичайно, суттєву допомогу надавала Фундаментальна університетська бібліотека.

Як свідчать матеріали з історії становлення музейної бібліотеки, етнографія тих часів була на Слобожанщині справою не тільки такого вищого навчального закладу, як Харківський університет. До поповнення фондів бібліотеки Етнографічного музею активно залучались місцеві органи влади: губернські земські управи (насамперед Харківська, Курська) та статистичні комітети, які щорічно пересилали до закладу свої видання. Тому не дивно, що бібліотека суттєво сприяла становленню етнографії як науки (не тільки вітчизняної!), як навчальної дисципліни в Харківському університеті, накопичувала унікальний місцевий етнографічний матеріал, розвивала та зміцнювала міжнародні наукові етноконтакти.

Примітки

1. Сумцов Н. Ф., Данилевич В. Е. . Отчет по этнографическому музею за 1906/7 гг. / Н. Ф. Сумцов, В. Е. Данилевич // Записки Императорского Харьковского университета (далі – ЗХУ). – Х., 1908. – Книга 3 – 4-я, часть неофициальная.
2. Шпорт Г. М. Університетський етнографічний музей (1905–1919 рр.): історія створення, структура, діяльність / Г. М. Шпорт // Вісник ХНУ, серія «Історія» – Вип. 41.
3. Этнографический музей // ЗХУ. – Х., 1911 – Кн. 3-я, часть официальная.
4. Этнографический музей // ЗХУ. – Х., 1912 – Кн. 3-я, часть официальная.
5. Этнографический музей // ЗХУ. – Х., 1913 – Кн. 2-я, часть официальная.
6. Этнографический музей // ЗХУ. – Х., 1914 – Кн. 1-я, часть официальная.

7. Этнографический музей //ЗХУ. – Х., 1915 – Кн. 2-я, часть официальная.
8. Этнографический музей //ЗХУ. – Х., 1916 – Кн. 2-я и 3-я, часть официальная.
9. Этнографический музей //ЗХУ. – Х., 1917 – Кн. 3-я и 4-я, часть официальная.

© Шпорт Г. М., 2010